

Zavod
Republike
Slovenije
za šolstvo

KAKO DO SPODBUDNEGA IN VARNEGA UČNEGA OKOLJA?

Odgovori na vprašanja in dileme iz prakse
(bistveni poudarki iz priročnika Vključujoča šola)

Gradivo ponuja povzetek različnih strokovnih izhodišč za spodbudno in varno učno okolje. Nanaša se na preventivno delovanje (kako lahko učitelj vključujoče vodi razred in kako lahko šola gradi kulturo dobre skupnosti) in na odziv in ravnanje v primerih neželenega vedenja (kako se na licu mesta odzvati ob nekaterih najbolj perečih vzgojnih izzivih in dilemah in kako zasnovati dolgoročno podporo). Predstavljeno je tudi, kaj in kako lahko naredi učitelj sam, kdaj in kako naj deluje preventivno, kdaj in kako kurativno, kdaj naj se opre na svetovalno službo in razširjeni tim, kaj lahko naredimo na ravni šole, kdaj pa se obrnemo za pomoč na zunanje institucije.

1. Kaj je značilno za spodbudno in varno učno okolje?

Učenci pri pouku sodelujejo in izražajo manj neželenega vedenja, ko se vanj čutijo vključene, ko:

- vedo, kaj se od njih pričakuje, kako si sledijo dejavnosti in dobijo jasna navodila,
- ko so jim jasna pravila in posledice,
- ko se počutijo varno, ker se lahko zanesejo, da jih bo učitelj pravočasno zaščitil oz. omogočil mirno reševanje nesporazumov,
- občutijo, da so sprejeti in spoštljivo ter pravično obravnavani,
- občutijo pozitivna realna pričakovanja in dobijo dovolj ustreznih spodbud in pohval,
- prepoznajo svoja močna področja in zaupajo v lastne zmožnosti, hkrati pa dobijo podporo učitelja na šibkih področjih,
- čutijo, da so sprejeti in razumljeni v svojih posebnostih, da ima učitelj dober stik z njimi in jim zaupa,
- občutijo smiselnost in koristnost tega, kar se učijo,
- občutijo, da lahko imajo vpliv na pomembne zadeve,
- občutijo sodelovalno vzdušje v razredu.

Praviloma k boljšemu sodelovanju učencev pri pouku prispeva vnaprejšnja pozitivna naravnost ter spodbuden odnos učitelja – tudi v t. i. »zahtevnejših« razredih. V teh se namreč pogosto zgodi, da učitelj pričakuje »težave«, zato vnaprej poostri ukrepe: je strog, kara, očita in podučuje, kar ima lahko začasen učinek (lahko tudi nasproten), ni pa dolgoročno učinkovito za dober odnos z učiteljem in za razvijanje avtoregulativnosti učencev.

2. Kaj je najpomembnejši preventivni dejavnik pri vodenju razreda?

Za uspešno preventivno disciplino je v običajnih okoliščinah ključen dober stik učitelja z razredom oz. njegova povezanost z njim. Dober odnos z učenci si zagotovimo s svojo celotno naravnostjo oz. z načinom, kako med poučevanjem vodimo razred, kako komuniciramo z učenci in kako podpiramo njihovo vključevanje v pouk. Dober stik je trajen, prevladujoč odnos učitelja z razredom oz. učenci in je najboljša preventiva pred »nedisciplino«. Celo v primerih zahtevnejših vedenjskih in čustvenih motenj je eno od

prvih priporočil, da tisti, ki dela z učencem, če je le mogoče, vzpostavi z njim dober stik, saj je v dobrem stiku odziv učenca boljši.

3. Kako vzpostavimo dober stik z učenci, z razredom?

Dober stik si učitelj dolgoročno izgraja s tem, da je spoštljiv, spodbuden, odprt, odziven na potrebe učencev, pravičen, da izraža pozitivna pričakovanja do učencev, jih podpira in kaže, da mu je mar zanje. Pri tem je odločen in zna jasno postaviti meje, ki so učencem osmišljene in pojasnjene. Dober stik temelji na vzajemnem zaupanju in sodelujoči učencev – učitelj jim zaupa in spodbuja njihovo vključevanje v dejavnosti in odločitve.

Učenci najbolj cenijo učitelje, ki izražajo vrline in osebnostno moč, kot so modrost in znanje, človečnost in empatija, sproščenost, strpnost in prožnost, spoštljivost ter pravičnost. Govorimo o t. i. odnosni kompetenci, ki je za učitelja zelo pomembna. Učitelj že s svojim nastopom, komunikacijo oz. odnosom lahko ugodno vpliva na konstruktivno vedenje in sodelovanje učencev. Bolj ko občuti zaupanje v svojo zmožnost vodenja razreda, bolj je prepričljiv tudi za učence.

Pri tem ne potrebuje zunanjih, celo razburjenih izrazov, ampak predvsem odločno izražanje svoje prisotnosti (»prezence«) in občutka, da je položaju kos. S tem si pridobi spoštovanje učencev in njihovo pripravljenost za sodelovanje, medtem ko s prehitrim impulzivnim pristopom sicer lahko začasno utiša razred, vendar ne vzbuja zaupanja v to, da ga učinkovito vodi. Med tem, ali se učenci učitelja bojijo ali pa ga spoštujejo, je odločilna razlika. Učitelji se s tem v zvezi sprašujejo ali naj iskreno pokažejo svoja čustva (npr. jezo) ali naj jih »potlačijo«. Njihovo stisko lahko olajša to, da skušajo razumeti, kaj se dogaja (v) učencu in v njih samih, kar omogoča bolj premišljeno izbiro reakcij. Sicer pa učenci cenijo, če učitelj z njimi o tem odkrito spregovori (npr.: »Ob tem, kar ste naredili, sem se precej vznemiril ...«), saj je tudi to znak dobrega stika.

4. Kaj lahko naredimo za večjo vključenost učencev med poukom?

K dobri vključenosti učencev in njihovi učni zavzetosti odločilno prispevajo: zanimiv pouk, ki ga učenci doživljajo kot smiselnega in vrednega zavzemanja, učni proces, v katerega so učinkovito vključeni, dober odnos oz. stik učitelja z učenci in učinkovito vodenje razreda. Učitelj k večji vključenosti oz. t. i. »preventivni disciplini«, prispeva tako da:

- so njegova pričakovanja ter pravila jasna, utemeljena in razumna (najbolje, da jih oblikuje skupaj z učenci),
- obvlada organizacijske postopke in daje jasna navodila, prilagojena zmožnostim učencev,
- je pozoren na izključene in jih nevsiljivo vključuje ter individualizira pristop,
- uporablja učne metode, ki podpirajo angažirano učenje in aktivnost učencev, vzbuja njihovo zanimanje in spodbuja njihovo odgovornost za učenje in omogoča pravočasno konstruktivno povratno informacijo (npr. s formativnim spremljanjem),

- izvaja metode skupinskega dela, ki vključujejo učence v dogovarjanje in oblikovanje skupnih pravil varne skupnosti,
- kakovostno komunicira z učenci in si prizadeva za pozitivne in spoštljive odnose, pri čemer je kot odrasli in kot pedagog tisti, ki je za zgled (tudi ko se učenci tega ne zmorejo držati),
- poskrbi, da pri odstopanju od pravil s strani učencev sledijo dogovorjene posledice in prevzemanje odgovornosti,
- v pravem trenutku poišče podporo svetovalnega delavca ali strokovnega tima za uporabo svetovalnih in vedenjskih metod za učence, ki to potrebujejo.

5. S katerimi praksami in strategijami učinkovito vodimo razred?

Ob vodenju učnega procesa je zelo pomembno vodenje razreda kot skupine, zlasti naslednje aktivnosti:

- Vstop v razred oz. sprejem učencev.
- Nastop („spodbudna odločnost“).
- Umirjanje, pridobivanje pozornosti.
- Ureditev razreda in sedežnega reda za varnost, učinkovito učenje in vodenje.
- Smiselna umestitev aktivnih in sodelovalnih oblik, obvladovanje le-teh.
- Učinkovita priprava učencev na delo.
- Razumljivo, postopno pojasnjevanje pomembnih informacij, navodil, postopkov ter možnost razjasnjevanja .
- Obvladovanje smiselnih in tekočih prehodov (pri pouku) ter premikov.
- Sooblikovanje smiselnih pravil, izpostavljenih na vidnem mestu, sklicevanje nanje.
- Spremljanje vseh učencev, celotnega dogajanja.
- Pozornost na potencialne težave in učno / vzgojno zahtevne učence ali skupine.
- Prilagajanje načinov vključevanja učencev glede na njihove potrebe.
- **Premišljena uporaba signalov (očesni stik, približevanje, ne-verbalno).**

Učinkovito vodenje skupine zmanjša možnost pojava neželenega vedenja, vseeno pa se to pri posameznikih lahko pojavi. V takih primerih nekaterim učencem pomaga, da jih spomnimo na pravila (prim. naprej – stopnjevanje signalov), nekateri pa za take ukrepe niso dostopni, zato je potreben drugačen pristop.

6. Kako ravnamo ob pojavu nemira ali drugih blažjih oblik neželenega vedenja posameznika ali skupine?

S strategijo stopnjevanja signalov učenca oz. učence opomnimo na dogovorjena pravila in jih odločno pozovemo k ustreznemu vedenju ter jih pri tem podpremo; govorimo o t. i. »korektivni disciplini« (oziroma neke vrste »vzgajanju«), ki je učinkovita predvsem pri vodenju skupine pri blažjih odstopanjih od pričakovanj (npr. ko »razred zajame nemir«

– ko začnejo učenci klepetati, vstajati, ne sodelujejo več ...) ter pri vzgojno zanemarjenih učencih, ki potrebujejo tesnejše spremljanje in odločno vodenje.

- **(Ne)besedni signali:** pokažem, da sem opazil, usmerim pogled, spomnim na dogovore/pravila.
- **Uporaba premora:** preneham poučevati.
- **Okrepljeni neverbalni signali:** stopnjujem kontakt, npr. se približam.
- **Razjasnjevanje:** zastavim dobronamerno poizvedovalno vprašanja (npr., kaj se dogaja, kaj potrebuješ, da boš lahko spremljal pouk, želiš kaj vprašati ali si razjasniti ...).
- **Sklicevanje na odgovornost:** ob sklicevanju na pravila dam možnost, da lahko spremeni(jo) vedenje; podam predloge in navodila.
- **Napoved posledic:** odločno pozovem k prenehanju, napovem posledice.
- **Izvajanje dogovorov:** ravnam v skladu z dogovori.
- **Timsko sodelovanje:** po potrebi se povežem s svetovalno službo in starši

Najprej ugotovimo glavi razlog nemira, o tem povprašamo učenca/učence in če je v naši moči, skušamo vplivati na razlog (npr. če se učenci dolgočasijo, prilagodimo pristop, če je vroče, odpremo okna, če so nemirni zaradi dolgotrajnega sedenja, naredimo par sprostitev vaj, če je nekdo v stiski, mu prisluhnemo, preden bo v jezi izbruhnil ...). Na prvi pogled se to zdi časovno potratno, vendar se na dolgi rok obrestuje, ker pravočasno preprečimo razraščanje večjega nemira in se ognemo avtoritarnim postopkom. Ti dolgoročno škodijo klimi in kvarijo odnos z učenci in zmanjšujejo njihovo avtoregulativnost. Predpogoj za tako strategijo pa je vnaprejšnje ozaveščanje (na ravni razreda in šole), kaj je neželeno vedenje in okvirni dogovor z učenci o tem (meje, dogovori, pravila, bonton ...). Pomembno je tudi, da sami uzavestimo, kaj nas moti, kakšna prepričanja, vrednote in izkušnje so za tem in kakšne so meje naše tolerance.

7. Kaj naj upoštevamo pri pojavu neželenega vedenja

Pri pojavu neželenega vedenja v razredu je ključna modra presoja »koliko česa kdaj«: kdaj se odzvati, če sploh, kako intenzivno, kaj reševati »na samem«, kaj pa javno. Po eni strani je pomembno, da se takoj, ko opazimo odstopanje od pravil, odzovemo. S tem sporočimo, da spremljamo dogajanje in skrbimo za upoštevanje dogovorov. Po drugi strani pa ni treba na vsako motnjo intenzivno odreagirati. Dovolj je že, da pokažemo, da smo odstopanje zaznali, in preudarno stopnjujemo pozornost. Pri tem smo odločni in vztrajni, vendar to naredimo čim bolj spotoma in spontano, kar kaže na to, da smo izzivu kos. Pomembno je tudi, da načrtujemo dogovore in strategije za želeno vedenje skupaj z učenci.

Ko pride do neželenega vedenja:

1. Presodimo resnost in zahtevnost pojava:

- Če gre za blag pojav neželenega vedenja, ni treba takoj sprožiti vseh možnih ukrepov in zaostri komunikacije, ampak je priporočljivo premišljeno dozirati odziv (prim. nazaj)
- Če pa gre za vedenje, ki ogroža učenca samega, učitelja ali druge učence, je potreben takojšen ustrezno izbran odziv (npr. če gre za nasilno vedenje, je

priporočeno ravnanje v skladu z Navodili ... – prim. naprej, če gre za samoogrožujoče vedenje, je potrebna dodatna zaščita in pomoč s strani svetovalnega delavca i. p. d.)

2. Razumemo neželeno vedenje (kar ne pomeni odobravanja vedenja):

- Razloge zanj (npr. utrujenost, dolgčas, pomanjkanje interesa, slabe učne navade, motnje pozornosti, čustvene stiske ...)
- Sprožilne situacije in okoliščine, v katerih se pojavlja
- Vire in zmožnosti, na katere se lahko opre(mo) pri izboljševanju vedenja
- Pa tudi to, ali učenec ne zna, ne zmore ali noče ravnati drugače (prim. naprej, sistem ABC).

3. Izberemo ustrezen odziv in načrtujemo strategijo.

8. Kako izpeljemo pogovor z učencem z neželenim vedenjem?

Takoj, ko se pojavi nezaželeno vedenje, lahko storimo naslednje:

- Če je učenec zmožen in če presodimo, da bo to najbolje, mu ponudimo pogovor o tem, kaj se dogaja
- Če bi pogovor na licu mesta prispeval k burnejšim čustvom, napovemo, da se bomo o tem pogovorili pozneje, npr. rečemo: *»To vedenje nas moti. Zdaj se vrni k delu, potem pa se bova v miru pogovorila o tem.«*
- Če pa je učenec tako zelo razburjen, da je potrebno najprej zaščititi njega ali druge, v vsakem primeru pogovor izvedemo kasneje, ko je v boljšem stanju.

Za pogovore ponavadi upoštevamo načela 4R ali/in uporabimo sistem ABC, ki pomaga ugotoviti ozadje vedenja in prispeva k učenja spretnosti za uravnavanje vedenja. (Več v priročniku Vključujoča šola, 3. in 4. zvezek)

4 R – pravila odzivanja ob (lažjih) »disciplinskih« težavah/nezaželenem vedenju:

1. **Razumno** se odzovem: vzdržim se nepremišljenih in impulzivnih odzivov.
2. **Razlikujem** vedenje od osebe.
3. **Razumem** dogajanje in ga ne vzamem osebno (kot napad nase), na primer: razumem čustva, ki so za vedenjem, in to pomagam razumeti tudi učencu.
4. **Reagiram** odločno, a konstruktivno, usmerjeno v rešitve, in spodbujam učenčevo prevzemanje odgovornosti in iskanje nadomestnih vedenj.

ABC sistem povezovanja čustev in vedenja

Učenec, ki kaže nezaželena vedenja, največkrat pred tem čuti strah, jezo, krivdo, sram, manjvrednost, dolgočasje, zaskrbljenost in žalost. Teh čustev pa ne zna/zmore/želi izraziti na socialno sprejemljiv način, zato jih lahko podpremo:

- Če tega ne zna- ga učimo,
- Če tega ne zmore- mu nudimo oporo/pomagamo

- Če tega noče- ga spodbudimo (z različnimi sprejemljivi oblikami socialnega pritiska in pogojevanja, da bo otrok določeno vedenje pokazal), predvsem pa ugotovimo vzroke za to, da vedenja ne želi pokazati, čeprav ga zna in zmore.

K temu, da se ustrezno odzovemo na čustva učencev in ga podpremo pri bolj socialno sprejemljivem izražanju neprijetnih čustev, nam lahko pomaga razumevanje, kaj nam sporočajo čustva, ki jih učenec kaže (pogosto kot neželeno vedenje, npr. jeza, razburjenost). Če v danem trenutku prepoznamo čustvo, ki ga čuti učenec in se ustrezno odzovemo, lahko preprečimo velik del nezaželenih vedenj in mu pomagamo, da je v prihodnje bolj pozoren na to.

A: Kaj natančno se je zgodilo ? (iščemo sprožilno situacijo)

B: Kaj si takrat pomislil o tem, sebi, drugemu? Kako si to razumel ? (iščemo pomen) Zakaj ti je to tako pomembno? (Katera tvoja psihološka potreba ali vrednota je ogrožena ali potrjena?) (iščemo psihološko potrebo, vrednoto)

C: Katero čustvo/kaj si občutil? (iščemo čustvo).

Ko pridobimo odgovore na gornja vprašanja naredimo ABC povzetek, v katerem strnemo in povežemo elemente v zgodbo: **Zgodilo se je to (A) in ti si to razumel tako in ker je tebi to pomembno (B), si občutil (C).**

Dodamo lahko še krepitev nadomestnega vedenja: Kaj želiš spremeniti, kaj lahko narediš naslednjič (drugače)?

Povzeto po priročniku Vključujoča šola, 4. zvezek, str. 18, 19)

9. Kaj še lahko naredimo pri obravnavi blagih oblik neželenega vedenja?

Pri pojavu ponavljajočih se blažjih oblik neželenega vedenja lahko učenca na osnovi ugotovitev iz pogovora sistematično podpremo s pomočjo preprostih strategij. Za to sta potrebna njegova pripravljenost in zmožnost za sodelovanje. Pri tem upoštevamo razloge za neželeno vedenje, ki smo jih ugotovili iz razgovora in se z učencem dogovorimo, kako lahko neželeno vedenje izboljša, katera nadomestna vedenja bo razvil in kako mu lahko pomagamo mi kot učitelji (celoten razredni učiteljski zbor usklajeno).

Primer: Če učenec pogosto glasno klepeče/glasno govori, se lahko z njim za začetek dogovorimo za nadomestno vedenje, npr. da vstane takoj, ko začuti potrebo po klepetanju/glasnem govorjenju (oz. naredi tisto, kar on prepozna kot tisto, kar bo najbolj delovalo). Nekaterim učencem to lahko pomaga do večjega samonadzora in selekcije tega, kar »morajo nujno povedati«. Če se učenec pogosto vznemiri in se pri tem impulzivno odziva, se lahko dogovorimo za uporabo opozorilnega znaka (na primer prometni znak za nevarnost ali kaj kreativnega ali celo šaljivega, denimo karikatura

razjarjenega obraza), ko učenec pri sebi začne prepoznavati znake prvega vznemirjenja.

Ključno je torej, da skozi pogovor:

- pomagamo učencu ozavestiti razloge za neželeno vedenje, okoliščine in sprožilce
- skupaj z njim poiskati nadomestne strategije in vedenja
- omogočiti čim več priložnosti za krepitev njegovega občutka lastne vrednosti in zaupanje v lastne zmožnosti.

V zahtevnejših primerih se lahko posvetujemo s svetovalnim delavcem ali pa ga prosimo za pomoč, vendar se moramo zavedati, da lahko za otroka veliko naredimo tisti, ki smo z njim največ časa.

10. Kako ravnamo ob pojavu izrazitih oblik neželenega vedenja?

V primerih, ko ne pomaga niti stopnjevanje signalov z odločnimi pozivi k prenehanju oz. k ustrežnejšim oblikam vedenja niti prilagajanje potrebam učenca, je ravnanje odvisno od primarnega razloga. Če gre za posebne potrebe (hiperaktivnost, vedenja, ki izvirajo iz avtizma, čustvene in vedenjske motnje ...), je potrebna intervencija, ki je naravnana na te potrebe in to na tak način, da se zavaruje in pomirja tako učenca, ki se mu to dogaja, kot ostale. Tudi tu lahko ukrepe oz. obravnavo stopnjujemo (oz. presodimo, kaj od naštetega je v danem primeru najbolj primerno):

- Učenca skušamo umiriti na način, ki pri njem deluje.
- Z učencem se skušamo v miru pogovoriti (tehnika 4R, sistem ABC ...), če je dostopen za pogovor.
- Če se nikakor ne more umiriti, ga povabimo v prostor za umirjanje in po potrebi prosimo za pomoč svetovalnega delavca ali kogarkoli, za kogar vemo, da ima dober stik z učencem in vpliv nanj.

Če ogroža sebe in druge, poskrbimo za varovanje in se v skrajnem primeru obrnemo na vodstvo, ki po potrebi kontaktira nujno medicinsko pomoč ter starše, v res izjemnih primerih (predvidenih s šolskim protokolom) pa tudi policijo.

Zavedati se je treba, da pri učencih s posebnimi potrebami (zlasti tistih z nevrolško osnovo) v primerih akutne stiske ne pomagamo niti odločno sklicevanje na dogovore niti prijazno prigovarjanje in da v skrajnih primerih ni možno vzpostaviti stika ali pa s svojim ukrepanjem izzovemo še hujšo reakcijo. Običajno burne reakcije trajajo krajši čas – do pomiritve. V umirjenem stanju pa nato učenca podpremo pri samouravnavanju oz. oblikovanju želenega vedenja, kar je najboljši način za preprečevanje ponovnega pojava neželenega (prim. naprej).

11. Kako lahko zmanjšujemo pojav neželenega vedenja z učenjem nadomestnega vedenja

Podobno kot pri obravnavi blagih oblik neželenega vedenja ima učenje nadomestnega

vedenja dober učinek tudi pri bolj izrazitih oblikah neželenega vedenja. Osnovno načelo je, da učenca naučimo drugačnega odzivanja na sprožilce, ki ima isto funkcijo kot neželeno vedenje, le da je bolj sprejemljivo in da prek njega učenec krepí samouravnavanje.

Primer: Če ima učenec pogoste agresivne vedenjske izbruhe in z njimi doseže, da zapusti učilnico (kar mu v šoli omogočijo, da se umiri), to raje omogočimo pod nadzorovanimi pogoji. Z učencem se vnaprej dogovorimo za znak oz. način, na katerega javi, da potrebuje odmor, ko je v stiski. To ni popuščanje, ampak prispevek k samouravnavanju oz. samonadzoru in zmanjševanju agresivnega vedenja. (Več o tem Jurišić, Center Pika)

12. Kako dolgoročno podpiramo učenca s ponavljajočim se neželenim vedenjem?

V primerih ponavljajočega se neželenega vedenja, so potrebni:

1. dosledni usklajeni ustrezni interventni odzivi– za katere se je priporočljivo vnaprej pripraviti (prim. zgoraj – uzavestiti 4 R in ABC)
2. sistematična timska obravnava z načrtovanjem dolgoročne strategije.

Če otrok nima odločbe in kaže čustvene in vedenjske težave ter že pridobi vzgojni ukrep (OŠ), strokovni tim izdela **individualni** oz. **individualizirani vzgojni načrt** za delo z njim. V sodelovanju z učencem (v skladu z njegovimi zmožnostmi) v njem opredelimo **načrt podpore socialno sprejemljivemu vedenju**. V tem načrtu preučimo sprožilce, okoliščine in odzive okolja ter po potrebi vplivamo nanje in jih spreminjamo (prim. zgoraj, ABC sistem). Skupaj z učencem se opremo na njegova močna področja in načrtujemo nadomestno oz. socialno sprejemljivo vedenje (npr.: »Namesto tega, da bi sošolcem jemal predmete brez njihove privolitve, jih bom vprašal, ali smem ...«, »Ko se me začne lotevati jeza, bom učitelju takoj odkrito povedal, da se začnjenja, da mi pomaga«).

Nadomestne oblike vedenja se najprej nanašajo na manjše spremembe, kasneje pa tudi na večje. Za tak način dela je potrebna pripravljenost učenca, h kateri prispeva umirjen, odločen, spodbuden in zaupanja vreden pristop podpornih odraslih. Zato na načrtu delamo, ko je učenec dovzeten in v mirnem stanju. V nadaljevanju pa je potrebna redna in dosledna podpora učencu pri izvajanju in spremljanju načrta z namenom, da trajno usvoji socialno sprejemljivo vedenje in samouravnavanje. Tak pristop ne vključuje le svetovalnega delavca, ampak je ključno, da so del njega vsi, ki delajo z učencem in usklajeno delujejo, zaželena je tudi podpora staršev (prim. naprej).

Za spremljanje in obravnavo učencev s ponavljajočim se neželenim vedenjem, ki imajo odločbo, pa strokovna skupina v individualiziranem programu (IP) opredeli razumevanje čustvenih in vedenjskih odzivov otrok, opredeli kratkoročne cilje učenja veščin izražanja čustvenih in vedenjskih odzivov, načine, strategije, metode in tehnike učenja ter spremlja in evalvira svoje delo.

V zelo zahtevnih primerih je priporočljiva čim prejšnja napotitev v obravnavo v ustrezno, za to specializirano zunanjo institucijo, in ustanovitev multidisciplinarnega tima. Vsi, ki učenca poučujejo ali kakorkoli obravnavajo (po možnosti vključno s starši – prim. naprej), naj delujejo enotno po priporočilih tega tima. Če je na šoli več učencev z

zmanjšano zmožnostjo samouravnavanja oz. z impulzivnim reagiranjem, je priporočljiva dodatna skupinska obravnava (npr. skupinski trening kontrole jeze). Učitelje, ki poučujejo tako zahtevne učence, pa je treba podpreti in opolnomočiti (prim. naprej).

13. Kaj storiti, ko učenec s ponavljajočim se neželenim vedenjem ni zmožen ali pripravljen sodelovati?

V redkih primerih učenec zaradi zahtevne problematike kljub vsem našim poskusom ni zmožen dobrega stika ali pa ni pripravljen na sodelovanje. V tem primeru skušamo zaščititi vse vpletene ter čim prej poiščemo podporo ustreznih strokovnjakov.

Zavedati se moramo, da nekateri primeri niso dostopni in rešljivi, oz. niso več v naši moči in pristojnosti ter da od določene točke dalje, ko je narejeno vse prej omenjeno, ustrezno ukrepanje ni več učiteljeva odgovornost ali odgovornost šole. Odgovornost se nanaša na pravočasno prepoznavo in ustrezno reagiranje, na zaščito vseh vpletenih in na pravočasno pobudo za dolgoročno razširjeno strokovno obravnavo – po potrebi v ustrezni zunanji instituciji; učitelj pa ni pristojen in usposobljen za terapevtsko ali psihiatrično obravnavo in se od njega to ne sme pričakovati. V kratkem času se načrtuje, da bodo v ta namen šolam v podporo posebni strokovni centri oz. interventni timi.

V skrajnih primerih je potrebna premestitev učenca v drug odderek ali v drugo VIZ ali preusmeritev v institucijo, ki je v danih razmerah primernejša za njegovo obravnavo in zaščito ostalih. Preusmeritev ne pomeni, da smo se vdali in ne vidimo več rešitve, še manj gre pri tem ukrepu za kaznovanje, ampak za iskanje bolj ustrezne celovite obravnave za njegovo dobrobit in zaščito, ker trenutno običajni ukrepi niso dovolj učinkoviti.

14. Kakšna je pri delu z učencem z neželenim vedenjem vloga staršev?

Odnos staršev do otrok in njihove vzgojne prakse so lahko ključni preventivni dejavnik pred neželenim vedenjem, pogosto pa se izkaže, da starši tudi sami potrebujejo pomoč. Zato je toliko bolj pomembno, da so od začetka šolanja povabljeni k sodelovanju (preventivno, spoznavno, sodelovalno) in da se dodatno podpira vzgojno šibkejših staršev. Res je, da so prav ti zaradi različnih razlogov (neurejene službe, bolezni, psihosocialne in druge težave, kulturne in jezikovne ovire ...) manj odzivni, a je zato toliko pomembneje vztrajati in iskati poti do njih, tudi z več poudarjanja močnih področij pri učencih (ne le klicanja v šolo zaradi problemov).

Starši lahko posredno prispevajo k neželenemu vedenju, npr.: z agresijo, neprimernim kaznovanjem in zastraševanjem k čustvenim stiskam, nevrotičnosti ali pa uporništvu, z zanemarjanjem k občutkom nevrednosti in prek tega k depresivnosti ali neprimernim oblikam iskanja pozornosti in uveljavljanja, z razvajanjem in pretiranim zaščitništvom k temu, da učenec ne prevzema odgovornosti in ne razvije delovnih navad ... Zato je sodelovanje staršev in usklajena obravnava izjemnega pomena. Starše se pritegne v (timsko) načrtovanje in podpiranje njihovega otroka, po potrebi tudi v svetovalni proces (ki ga izvaja svetovalna služba), pri katerem se jih strokovno in hkrati z vso potrebno

občutljivostjo podpre pri spreminjanju problematičnih vzgojnih praks, po potrebi pa vključi še CSD.

Če starši ne želijo sodelovati ali niso dovzetni za spremembe, je toliko bolj pomembno, da učenca podpremo na vseh drugih področjih (vrstniškem, s strani svetovalnega delavca, razrednika, vključevanje v prostočasne dejavnosti, skupine – npr. za krepitev socialne in čustvene pismenosti, tabore ...) in mu pomagamo najti osebo, na katero se lahko opre in ji zaupa ter socialno mrežo, ki ji pripada.

15. Kakšna je razlika med konflikti in nasiljem in zakaj se ukrepanje razlikuje?

Praviloma gre pri konfliktih za nasprotne poglede in interese ob ravnovesju moči vseh vpletenih. Konflikti se lahko kažejo kot bolj ali manj burno verbalno soočanje, v najhujših primerih se lahko konflikti iztečejo v nasilje.

Pri nasilju pa gre za praviloma dalj časa trajajoče trpinčenje s strani močnejšega nad šibkejšim, ki je zaradi tega v stiski. Ta je še posebej velika, če si je žrtev ne upa izraziti. Zato je pozornost na trpinčene otroke in pojav nasilja toliko pomembnejša.

Zaradi različne dinamike, pojavnosti in razmerja moči, se konflikte in nasilje obravnava drugače.

16. Kako ravnati v primeru konfliktov?

Če se konflikt še odvija, lahko odrasli učencu ali učencem omogoči varen in umirjen prostor za izražanje pogledov in potreb (da uvidijo, kako je konflikt privedel do impulzivnega vedenja). Ključna pri tem je spoštljiva in pomirjujoča raziskovalna naravnost posrednika ("mediatorja"), ki s svojo dobronamernostjo in nepristranskostjo odpre prostor izražanju, razumevanju, sporazumevanju in končno – dobremu stiku (z njim in med stranmi, ki so v konfliktu). Ključno vprašanje je: kako je možno to, kar se (vama) dogaja, razumeti? Če ne gre za enostransko agresijo močnejšega nad šibkejšim (ko lahko govorimo o medvrstniškem nasilju), govorimo o deležih pri konfliktih in ne o krivdi in v tem primeru delujemo posredniško oz. mediacijsko.

Strategija za posredovanje ob konfliktih v 10 korakih (prirejeno po Mrgole, seminar 2015):

- 1. ustavimo in po potrebi zavarujemo,**
- 2. izkažemo raziskovalno nepristranskost** (če ne gre za nasilje):
kaj se dogaja, kdo je vpleten, kaj je privedlo do tega ...,
- 3. omogočimo poslušanje in izražanje pogledov in (psiholoških) potreb:**
kako ti vidiš to, kaj si občutil, kaj si potreboval oz. želel,
- 4. omogočimo razumevanje** (ki ne pomeni strinjanje) deleža vseh vpletenih: kakšen je delež A, delež B, kako je mogoče razumeti A, B,
- 5. prevajamo ravnanja (jih povežemo s potrebami):**
"če prav razumem, je to, da x, pri tebi privedlo do y", "če prav razumem, te je razjezilo /zmotilo /prizadelo ...",
- 6. podpremo iskanje nadomestnih rešitev:**

kakšne možnosti še imaš, kaj bi bilo bolje narediti prihodnjič, kako lahko drugače izraziš svoje nestrinjanje ...,

7. spodbudimo **retribucijo/poravnavo**:

kako lahko popraviš/povrneš škodo (materialno in psihološko), kaj lahko zdaj narediš, kaj lahko spremeniš, kako lahko prispevaš k boljšemu odnosu,

8. **povabimo k povezanosti s samim seboj**:

kaj za ta namen potrebuješ, kako ti lahko pomagam, na koga se lahko opreš,

9. in k **povezanosti drug z drugim**:

kako lahko razumeta drug drugega, kako lahko upoštevata potrebe drug drugega, kaj cenita drug pri drugem, kaj je vajina stična točka,

10. sklenemo dogovor

kako želiva, da bi to potekalo v prihodnje, kaj sva pripravljena narediti za to, komu bova odgovorna.

Primer »prevajanja« z iskanjem nadomestnih rešitev:

„Praviš, da te zelo moti, ker te A nenehno sprašuje po snovi in te moti s presedanem in godrnjanjem. Razumem, da si zaradi tega vznemirjen in da te to celo razjezi. Ni pa ok, da potem tako glasno zavpiješ, kaj šele, da si vrgel stol po razredu. Kako lahko na to, kar te zmoti, opozoriš na bolj sprejemljiv način? Kaj lahko narediš naslednjič?“

Učencem, ki se pogosto zapletejo v konflikte, lahko pomaga organiziranje priložnosti, kjer lahko na neškodljiv način izkažejo svojo moč, dobijo potrditev in postanejo bolj vidni v pozitivnih vlogah, s čimer pridobijo na občutku lastne vrednosti.

17. Kako ravnati v primeru nasilnega vedenja?

V nasprotju s prej omenjenim ravnanjem v primerih konfliktov, je pri nasilnem vedenju poudarek na takojšnji prepoznavi nesorazmerja med močmi udeležениh, zaščiti žrtve ter dolgoročnem obravnavanju obeh: žrtve in povzročitelja. Ob tem pa je potrebno zastaviti tudi preventivno delovanje na ravni šole in pri obravnavi rizičnih učencev. Oba vidika: kurativnega (takojšnja intervencija in dolgoročna obravnava) ter preventivno delovanje obravnavajo Navodila za ravnanje v primeru nasilja, pripravljena na ZRSS (2015).

Takojšnja intervencija:
- takojšnja ustavitev nasilja in zaščita žrtve nasilja (vsak zaposleni)
Procesna intervencija
- z žrtvijo (glede na kompetence strokovnega delavca)
- delo s povzročiteljem
- delo z razredom
- vključitev drugih inštitucij (policija, CSD, ZD ...)
- ustanovitev tima, ki vključuje ravnatelja, svetovalnega delavca, razrednika in po potrebi drugega učitelja ali strokovnega delavca (npr. izvajalca DSP) takojšnja ustavitev nasilja in zaščita žrtve nasilja (vsak zaposleni)

Navodila so objavljena na spletni strani <https://www.zrss.si/strokovne-resitve/digitalna-bralnica/podrobno?publikacija=124>.

Takojšnja intervencija se nanaša na zaščito otroka žrtve in nudenje pogovora in čustvene podpore, obveščanje in zapis dogodka (ki se ga izroči svetovalni službi). »Svetovalna služba nato po potrebi oblikuje načrt za preprečitev nadaljevanja nasilja, ločeno se pogovori z otrokom žrtvijo in povzročiteljem nasilja ter po potrebi z opazovalci dogodka in izdela zapis pogovora z namenom razjasnitve situacije.« V odsotnosti šolske svetovalne službe ali če ta oceni, da je to potrebno, ločene pogovore opravi ravnatelj ali pomočnik ravnatelja.«

Procesna intervencija pa se nanaša na nadaljnje naloge šolske svetovalne službe (svetovalno delo z otrokom žrtvijo in povzročiteljem nasilja ter razgovor s starši) in naloge tima (nadaljnje aktivnosti, npr. načrt pomoči za žrtev, vzgojno ukrepanje (z načrtom učenja spretnosti uravnavanja vedenja) za povzročitelja, delo s starši, oddelkom, zunanjimi inštitucijami i. t. n.).

V navodilih so opredeljene tudi vloge in pristojnosti različnih služb: »koga v takih primerih obveščamo, katere informacije zapišemo v zapis zaznave nasilja, kakšno naj bo nadaljnje ukrepanje, kdo oblikuje tim, kakšne so vloge posameznih strokovnih delavcev v timu, kdo in na kakšen način dela z žrtvijo, povzročiteljem, opazovalci in starši ter v katerih primerih je potrebno sodelovanje z zunanjimi institucijami«.

18. Kaj vse vpliva na pojav neželenega vedenja?

Pomemben dejavnik ponavljajočih se oblik neželenega vedenja so lahko pretekli vzgojni oz. družinski vplivi: odkrite in prikrite fizične ali duševne zlorabe in pritiski, zelo slabi odnosi, npr. sovražnost, agresivnost ali redno pojavljanje konfliktov, pretirano avtoritarna, kaznovalna in ustrahovalna vzgoja, asocialni vzorci in kršenje družbenih norm, ekstremna revščina in/ali razmere v sicer dobro situiranih družinah, v katerih pa starši zaradi lastne prezaposlenosti popuščajo otrokovim zahtevam in mu ne postavljajo nobenih omejitev.

Kot posledica se pri otrocih pojavijo čustvene stiske, povezane z občutkom manjše vrednosti in nezmožnosti, ki pri nekaterih vodijo v umik in depresivnost, pri drugih pa v navzven opazne neželene oblike vedenja, ki služijo pridobivanju pozornosti ali pa izražanju jeze in agresivnosti in se stopnjujejo v čustvene in vedenjske motnje. Zato jim je treba omogočati priložnosti za sprejemljive potrditve in krepitev občutka lastne vrednosti na konstruktiven način. Poleg razumevajoče podpore učitelja potrebujejo strokovno timsko obravnavo na šoli, po potrebi pa tudi izven nje, zaželeno pa je tudi sodelovanje staršev.

Sicer pa so za neželenim vedenjem lahko tudi nevrološke motnje in druga bolezenska stanja, duševne motnje ali bolezni, razvojni zaostanki, avtizem in druge posebne potrebe, ne glede na to, ali so pri učencih diagnosticirane (so razvrščeni z odločbo) ali

pa ne, kar terja posebno občutljivost pri obravnavi oz. sodelovanje z zunanjimi strokovnjaki.

19. Kako lahko učitelje učinkovito podpremo v stiski?

Učiteljem, ki so posebej izpostavljeni (imajo več primerov učencev s ponavljajočim se neželenim vedenjem ali enega, ki pa je izrazito zahteven), je potrebno priskrbeti pomoč svetovalnega delavca, izvajalca DSP ali jih kako drugače podpreti pri soočanju s problemskimi situacijami. Hkrati pa jim, če je to potrebno, omogočimo možnost umika, počitka in regeneracije ter druge oblike podpore: usposabljanje, svetovanje, kolegialno podpiranje, coaching, supervizijo, intervizijo oz. podporne skupine ...

20. Kako lahko na šoli dolgoročno poskrbimo za spodbudno in varno učno okolje?

S sistematično skrbjo za klimo na ravni celotne šole lahko prispevamo h krepitvi kulture dobre skupnosti. Pomembno je, da v razpravo o tem ter k oblikovanju strategij in dogovorov ravnatelj povabi vse učitelje. Prav tako je pomembno, da so v razpravo o vseh ključnih zadevah povabljeni tudi učenci, prilagojeno njihovi razvojni stopnji. S soudeležbo vseh vpletenih v pomembne dogovore in aktivnosti se povečata njihova zavzetost in odgovornost (t. i. razporejeno, tudi vključujoče oziroma inkluzivno vodenje). Sistematičnim dejavnostim, povezanim z izboljševanjem klime oz. zagotavljanjem spodbudnega in varnega učnega okolja, je treba nameniti dovolj časa in pozornosti ter skupaj s kolektivom na vključevalen način pripraviti premišljeno strategijo (več o tem v 5. zvezku priročnika Vključujoča šola), v OŠ lahko v povezavi z vzgojnim načrtom. Strategija mora vključevati dovolj rednih povezovalnih izkušenj, da se omogoči varna klima in zaupanje tako v kolektivu kot v razredih. Smiselno je tudi takšno načrtovanje internega usposabljanja, ki na sistematičen način prispeva h krepitvi odnosnih kompetenc pri učiteljih.

Pomemben izziv in preventivni dejavnik za šolo je sistematična skrb za razvoj čustvene in socialne pismenosti ter solidarnosti pri učiteljih in učencih. Ta lahko poteka na kurikularni ravni (vključevanje odnosnih tem in ciljev v pouk pri predmetih, medpredmetno in kroskurikularno) in v posebej za to namenjenih dejavnostih (delavnice za učence med razrednimi urami, ki jih lahko izvajajo razredniki ali delavnice za posebne skupine učencev, ki jih lahko izvajajo svetovalni delavci, izvajalci DSP ali pa zunanji izvajalci, specializirani za to področje-npr. interakcijske igre, delavnice za komunikacijske veščine, izražanje in samouravnavanje čustev, obvladovanje jeze ...). Različne programe socialnega in čustvenega opismenjevanja pri nas izvajajo ZRSŠ, PI, ZRC in nevladne organizacije in društva. (Več o tem v 4. zvezku priročnika Vključujoča šola).